

JU Muzej istočne Bosne Tuzla

SLOBODNA TUZLA

1943 - 2013

Tuzla, oktobar 2013.

SLOBODNA TUZLA 1943 – 2013

IZDAVAČ:

JU Muzej istočne Bosne Tuzla

ZA IZDAVAČA:

Nađa Cvijetinić

AUTOR IZLOŽBE I KATALOGA:

Nataša Perić, kustos

U pripremi izložbe i kataloga korištene su fotografije, dokumenti i eksponati iz zbirke Istorijskog odjeljenja JU Muzej istočne Bosne Tuzla.

KORICE KATALOGA:

Smotra boraca 16. muslimanske brigade na proslavi godišnjice formiranja brigade, Tuzla 21.09.1944. godine.

NASLOVNA STRANA:

Pioniri i rudari – plakat Ismeta Mujezinovića rađen u Tuzli 1944. godine.

TEHNIČKA PRIPREMA I ŠTAMPA:

„Graphic design“ Tuzla

TIRAŽ:

500 primjeraka

Pokrovitelji izložbe i kataloga: BH Telecom i Općina Tuzla

UVOD

Šestog aprila 1941. godine Njemačka je, bez objave rata, napala Jugoslaviju i bombardovala Beograd, čime je počeo rat u Jugoslaviji (1941. – 1945.). Bosna i Hercegovina je 1941. godine pripala interesnim sferama nacističke Njemačke i fašističke Italije i ušla u sastav Nezavisne države Hrvatske (u daljem tekstu NDH) koja je formirana 09.04. 1941. godine. Na čelu NDH se nalazio Ante Pavelić i ustaše. Njemačke okupacione snage su ušle u Tuzlu 15.04.1941. godine.

Ulazak njemačkih okupatorskih snaga u Tuzlu 15. aprila 1941. godine

Odmah po dolasku u Tuzlu, ustaške vlasti su započele sistematski organizovana hapšenja i progone prvenstveno Jevreja, Srba, Roma, kao i Bošnjaka, Hrvata i ostalih pristalica antifašističkog pokreta.

Ustaše su redovno vršile teror nad porodicama istaknutih komunista i njihovih simpatizera. Obzirom da je i plan nacističke Njemačke bio totalno uništenje Jevreja, ustaše su i u Tuzli pristupile njihovim hapšenjima i odvođenju u koncentracione logore širom Evrope, do konačnog istrebljenja. U Tuzli je do početka rata živio veliki broj jevrejskih porodica, koje su se bavile raznim zanimanjima (ljekari, apotekari, knjigovesci, trgovci itd..). Maks Har Rajzberg, berberski kalfa, bio je prvi tuzlanski Jevrej kojeg je Prijeki pokretni ustaški sud osudio na smrt strijeljanjem i koji je pogubljen u krugu tuzlanskog zatvora „Štok“.

Maks Har Rajzberg

Tokom 1941. i početkom 1942. godine veliki broj građana Tuzle srpske i jevrejske nacionalnosti, zatim Bošnjaka, Hrvata i ostalih pristalica antifašističkog pokreta, odvedeni su u koncentracione logore Stara Gradiška, Jasenovac, Jadovno, Danica (Koprivnica), Caprag (Sisak), Aušvic i druge zloglasne logore u Evropi.

O stradanjima tuzlanskih Jevreja svjedoči i dr. Vera Mujbegović, kćerka dr. Mustafe Mujbegovića, istaknutog ljekara i aktiviste ilegalne tuzlanske organizacije Narodno-oslobodilačkog pokreta (u daljem tekstu NOP-a), koji je poginuo 20. februara 1942. godine u Vukosavcima, u iznenadnom napadu četnika na Štab Majevičkog partizanskog odreda.

dr. Mustafa Mujbegović

U svojim sjećanjima Vera Mujbegović, između ostalog kaže: „Posebno je tragična sudbina apotekarice Rašele Albahari i njene kćerkice Herut.

Ova mlada žena je bila učesnik u naprednom studentskom pokretu u predratnim godinama, a bila je primljena i u KPJ. Sarađivala je sa Mjesnim komitetom KPJ (u daljem tekstu MK KPJ) u Tuzli do posljednjeg dana. Iako su prijatelji i komšije bili spremni da prihvate i sakriju njenu trogodišnju kćerkicu, ona nije htjela da se s njom rastaje i tako su obe odvedene najpre u Loborgrad, a zatim u Aušvic. Izvestan broj tuzlanskih Jevreja spasao

se smrti tako što su se prebacivali na italijansku stranu u Dalmaciju, gde su bili okupljeni u sabirnim logorima, ali ne i osuđeni na smrt. Poslije kapitulacije Italije 1943. godine, svi ovi Jevreji, uglavnom, otišli su u NOV i POJ.“

Među prvima koji su uhapšeni i odvedeni u koncentracione logore, sredinom 1941. godine, bili su istaknuti građani Tuzle srpske nacionalnosti: dr. Dušan Đerić, advokat, ing. Bogdan Đukić, Jovan Magarašević, sveštenik, Dušan Stokanović, hotelijer, dok su početkom 1942. godine deportovane u koncentracione logore Jasenovac, Gradiška i u Poljsku porodice Abinun, Altarac, Karger, Finci, Pinto, Bararon i brojne druge jevrejske porodice.

Sredinom 1941. godine policija je pojačala potragu za članovima KPJ, Saveza komunističke omladine Jugoslavije (u daljem tekstu SKOJ) i NOP-a, te započela masovna hapšenja. U ovom periodu uhapšeni su istaknuti revolucionari: Mitar Trifunović Učo, Ljuba Radić, Husnija Hadžić, Milan Gavrić, Vojo Knežević, Albin Herljević, Frida Laufer, Enver Šiljak, Memo Suljetović, Rudolf Vikić, Hasan Odobašić, Osmo Mukić, Nikola Kemenc, Mašo Altumbabić, Ahmed Ahmedić i brojni drugi aktivisti antifašističkog pokreta.

Gradsko redarstvo u Tuzli je 04. jula 1941. godine izdalo potjernicu za istaknutim komunistima: Ivanom Markovićem Ircem, Cvijetinom Mijatovićem, Pašagom Mandžićem, Antonijom Henjel, Milanom Gavrićem, Enverom Šiljkom, Ratkom Vokićem, Fridom Laufer, Muharemom Merdžićem i Tomislavom Ramljakom.

*Ivan Marković Irac
narodni heroj*

Tomislav Ramljak

*Albin Herljević
narodni heroj*

Frida Laufer

Nakon proglasa Centralnog komiteta KPJ (u daljem tekstu CK KPJ) 04. jula 1941. godine o dizanju ustanka naroda Jugoslavije, održana je 13. jula iste godine sjednica Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu (u daljem tekstu PK KPJ), na kojoj je dogovoreno da se obrazuju oblasni štabovi za Hercegovinu, Bosansku krajinu,

Sarajevsku i Tuzlansku oblast. Oblasni štab za Tuzlansku oblast činili su: Ivan Marković Irac, komandant, Cvijetin Mijatović Majo, politički komesar, Pašaga Mandžić Murat, zamjenik komandanta, dok su članovi štaba bili Todor Vujašinović i Josip Jovanović. Oblasni štab je 30. jula 1941. godine sa Pločnika (u podnožju Majevice) krenuo u borbu za oslobođenja zemlje od okupatora.

Početak septembra 1941. godine u Tuzlu je stigao ustaški pokretni prijevratni sud. Tom prilikom na smrt su osuđeni: Enver Šiljak, Memo Suljetović i Rudolf Vikić. Strijeljani su javno zajedno 5. septembra 1941. godine u dvorištu tuzlanskog zatvora „Štok“. Oni su bili prvi istaknuti komunisti Tuzle koji su bili osuđeni na smrt. Na ovaj način, ustaške vlasti su htjele izazvati strah kod stanovništva i njihovim streljanjem ukazati šta čeka sve pristalice antifašističkog pokreta. Poslije završetka II svjetskog rata, uz prisustvo velikog broja građana i dužne počasti, njihovi posmrtni ostaci su sahranjeni u zajedničku grobnicu u Kreki.

Mehmed Memo Suljetović

Enver Šiljak

Rudolf Vikić

Mahmut Bušatlija istaknuti komunista postavljen je u avgustu 1941. godine za instruktora PK za Bosnu i Hercegovinu, te je rukovodio cjelokupnim političkim i vojnim radom u tuzlanskoj oblasti. U saradnji sa MK KPJ u gradu je razvijao ilegalnu djelatnost. U oktobru 1941. godine u blizini Gornje Tuzle su ga zarobile ustaše, zajedno sa članovima ilegalne tuzlanske partijske organizacije. U borbi protiv ustaša je ranjen i ubrzo je podlegao ranama.

Tom prilikom, Amalija Lebeničnik, istaknuta aktivistkinja antifašističkog pokreta, u čijoj su se kući ilegalno održavali partijski sastanci članova Mjesnog komiteta KPJ i održavala veza sa Majevičkim NOP odredom, uhapšena je 17. oktobra 1941. godine. Prijeki sud osudio ju je na smrtnu kaznu. Amalija je strijeljana 16. februara 1942. godine u dvorištu tuzlanskog zatvora „Štok“, zajedno sa grupom aktivista ilegalne tuzlanske organizacije NOP-a, među kojima su bili i njen sin Andrija, Džemal

Mandžić i Gosto Lazarević. Pored njih, uhapšeni su i Sulejman Mandžić, Drago Perdan, Jaglika Perić, Vera Radić, Mitra Lazarević, Fadil Hadžiefendić, Raif Mujezinović i drugi aktivisti ilegalne organizacije NOP-a.

Amalija Lebeničnik

Andrija Lebeničnik

Gosto Lazarević

Džemal Mandžić

Nakon pogibije Mahmuta Bušatlje, za instruktora PK KPJ Bosne i Hercegovine postavljen je Muhamed Sadiković Škrab, koji

je vrlo brzo uspio da konsoliduje partijsku organizaciju u Tuzli i postavi nove uslove rada. Sredinom novembra 1942. godine, Škraba je zamijenio Vladimir Perić Valter, koji je na ovoj dužnosti ostao do kraja jula 1943. godine, kada po nalogu KPJ odlazi na ilegalni rad u Sarajevo, gdje je postao sekretar MK KPJ Sarajevo. Nakon odlaska Valtera, cjelokupnim radom NOP-a, u narednom periodu, rukovodio je MK KPJ.

*Mahmut Bušatlija Buš
narodni heroj*

Muhamed Sadiković Škrab

*Vladimir Perić Valter
narodni heroj*

Jusuf Jakupović Mrki

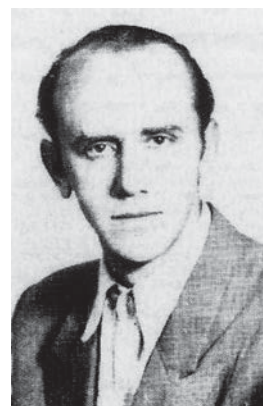

Hadžiefendić Fadil 1913 - 1944 (goraj)

Fadil Hadžiefendić

Abdurahman Saračević Aco

Mustafa Vilović

Veliki doprinos razvoju ilegalne organizacije NOP-a u Tuzli dali su i sekretari MK KPJ za Tuzlu: Jusuf Jakupović Mrki, Fadil Hadžiefendić, Abdurahman Saračević Aco i Mustafa Vilović. Oni su tokom obavljanja dužnosti sekretara, zajedno sa instruktorima PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, radili na jačanju veza ilegalne organizacije NOP-a, kako u samom gradu tako i u široj tuzlanskoj oblasti.

Iz Tuzle su 1942. godine odvedeni u koncentracione logore i tamo ubijeni aktivisti i saradnici NOP-a: Seka Popov, Jaglika Perić, Fadil Hadžiefendić, Borka Batalo, Hava M. Bajramović, Hasan O. Bajramović, Lucija Herljević, sa dvoje maloljetne djece (majka pet sinova partizana, od kojih su trojica dali živote za slobodu, a dvojica, Albin i Franjo, proglašeni narodnim herojima), kao i drugi aktivisti.

Iako prvu godinu okupacije Tuzle karakterišu tragični događaji: hapšenja, likvidacije, progoni i teror nad njenim građanima, ipak brojni su primjeri koji svjedoče o tome da je Tuzla i tada uspjela održati svoj nesalomivi duh zajedničkog suživota njenih građana, bez obzira na nacionalnu, socijalnu i vjersku pripadnost.

U decembru 1941. godine stiglo je povjerljivo obavještenje o pripremi spiska uglednih tuzlanskih Srba, koje su ustaše posebnim transportom namjeravali uputiti u koncentracioni logor Jasenovac i njihovoj namjeri da miniraju pravoslavnu crkvu u Tuzli. Saznavši za ovo, inženjer Nurija Pašić je odmah obavjestio svog amidžu Hasanagu Pašiću, predratnog gradonačelnika Tuzle i poznatog tuzlanskog trgovca.

Nakon toga, delegacija uglednih Tuzlaka koju su činili: Hasanaga Pašić, muftija Šefket Kurt i Nurija Pašić odlazi u Zagreb da urgiraju kod visokih funkcionera NDH. Primio ih je lično Ante Pavelić koji je negodovao zbog razloga njihove posjete, te ih prosljedio zloglasnom Andriji Artukoviću sa kojim su vodili veoma neprijatan razgovor. Delegacija je tražila da se

tuzlanski Srbi, sa kojima su vijekovima živjeli u slozi, zaštiti od progona i likvidacije. Zahvaljujući njihovoj upornosti i odlučnosti, Artuković je na kraju ipak popustio i obećao da će odustati od progona Srba u Tuzli.

Ovaj svijetli primjer je dokaz da u Tuzli postoje duboki korijeni zajedničkog života svih njenih građana, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Hasanaga Pašić

Muhammed ef. Šefket Kurt

U februaru 1942. godine, nakon što je do Zagreba dospjela informacija da Jevreji na području Tuzle žive slobodno, lokalnim vlastima u Tuzli je stigla depeša koja nalaže hapšenje i deportaciju jevrejskog stanovništva. Tadašnji tužilac u Tuzli Ratimir Deletis odlazi u Zagreb na sastanak sa šefom ustaške nadzorne službe Eugenom Didom Kvaternikom, kod kojeg se založio za oslobađanje tuzlanskih Jevreja. Nakon dugih pregovora Kvaternik je pristao na oslobađanje šesnaest jevrejskih porodica, pod uslovom da se odreknu judaizma i da pređu na katoličku ili muslimansku vjeru. Nakon povratka u Tuzlu,

Ratimir Deletis je iskoristio nepreciznost zaključka dogovorenog u Zagrebu, te uspio spasiti oko stotinu Jevreja koji su dobili nova lična dokumenta pomoću kojih su mogli neometano putovati.

Za iskazanu hrabrost i solidarnost sa Jevrejima, te na osnovu svjedočenja preživjelih Jevreja, Ratimir Deletis je proglašen pravедnikom među narodima, od strane Yad Vashem (Instituta – muzeja za izučavanje holokausta i očuvanje uspomena na njegove žrtve, sa sjedištem u Jerusalemu).

Ratimir Deletis

Meša Selimović koji je bio uhapšen zbog antifašističkog djelovanja, oslobođen je zahvaljujući optužnici koju je Ratimir Deletis tako napisao da je advokat odbrane mogao lako oboriti, što je Selimović i opisao u svojim „Sjećanjima“.

Meša Selimović

Dr. Vera Pokorni – Vrbica, porijeklom Jevrejka, čija je kompletna porodica nastradala u k koncentracionim logorima, bila je sakrivena kod inženjera Milevića i njegove porodice od kraja 1942. do prvog oslobođenja Tuzle oktobra 1943. godine. U svojim sjećanjima na ovaj period, Vera između ostalog kaže: „Milevićevi su živjeli u Srpskoj varoši, u velikoj zgradi sa četiri stana, na prvom spratu. Tu sam provela celo vreme do prvog oslobođenja Tuzle, ilegalno, bez ikakve mogućnosti da se povežem sa bilo kim. Ako bi svirale sirene za vazdušni napad, svi su se sklanjali u podrum, a ja nisam smela da idem među ljude i ostajala sam sama. Kada su dolazili gosti, morala sam da se sklanjam, a ako bi izlazili, nosili su ključ sa sobom. Rastala sam se sa porodicom Milević, kojoj dugujem zahvalnost što mi je život spasla.“

Progon jevrejskih porodica u Tuzli doživio je svoju kulminaciju 6. maja 1943. godine, kada je preostalih nekoliko jevrejskih porodica opljačkano i deportovano u koncentracione

logore. Među njima je bila i porodica Jonasa i Rifke Klimpl koji su imali troje djece: Esteru, Lenku i Alberta. Ustaške vlasti su uhapsile Jonasa i sprovele u koncentracioni logor Jasenovac, dok je njegov sin Albert odveden u koncentracioni logor Stara Gradiška, gdje su i ubijeni, dok je kćerka Estera ubijena u Aušvicu. Rifka Klimpl je stupila u redove NOVJ 1943. godine i umrla decembra iste godine u partizanskoj bolnici. Kćerka Lenka je uspjela preživjeti. Od 06. maja do kraja avgusta 1943. godine bila je sakrivena u skrovištu porodične kuće tuzlanskog električara Alije Mešanovića. Krajem 1943. godine, Lenka je uspjela preko punkta Alije Ramadanovića Bijeljince u Solini, uz pomoć aktiviste NOP-a Slobodana Holovca, preći u jednu od jedinica 3. korpusa NOVJ.

1943. godine u koncentracioni logor Jasenovac odvedeni su aktivisti Narodnooslobodilačke borbe: Ibrahim Avdagić, Krsto Jović, dr. Vukašin Babunović, Dara Babunović, Husein Saračević, Uzeir Mehičić i drugi.

Svoje protivljenje progonu građana Tuzle jevrejske i srpske nacionalnosti izrazili su i bivši gradonačelnici Tuzle Osman ef. Vilović i Murat-beg Zaimović te tadašnji aktuelni gradonačelnik dr. Ljubomir Peleš (1943. godine).

Hapšenje i teror nad građanima Tuzle, koji su bili osumnjičeni za saradnju sa aktivistima NOP-a, trajali su sve do prvog oslobođenja Tuzle 02. oktobra 1943. godine.